

**ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Досліджується правове регулювання якості вищої освіти в Україні на основі чинного законодавства України про вищу освіту.

Ключові слова: законодавче регулювання, якість вищої освіти, навчальний заклад, Болонський процес.

Постановка проблеми. Забезпечення права людини на освіту в будь-якій країні є одним з найважливіших обов'язків держави. Це зумовлено тим, що освіта в сучасному глобалізованому світі все більше стає вирішальним чинником суспільного прогресу та соціально-економічного розвитку держав світу. У контексті вимог сучасності нового переосмислення на науковому і на законодавчому рівнях потребує проблема реформування вищої освіти в цілому та підвищення її якості, зокрема. В умовах сьогодення тенденції розвитку вищої освіти та підвищення її якості повинні визначатися, у першу чергу, на законодавчому рівні. Формування достатньої і прогресивної нормативно-правової бази освіти є одним із основних факторів, які можуть забезпечити можливість реалізації прав громадян на освіту.

В Україні склалася ситуація, коли нормативно-правове забезпечення якості вищої освіти не відповідає реаліям сучасності. Ця проблема набула більшої актуальності із приєднанням України до Болонського процесу, адже “основою європейських домовленостей у рамках Болонського процесу є якість освіти” [9].

Ступінь наукової розробки проблеми. Законодавче регулювання якості вищої освіти в Україні досліджуються у працях таких вчених, як: С. Архипова, В. Болотов, І. Вакарчук, О. Грішнова, Р. Валєєв, В. Зайчук, П. Кряжев, С. Ніколаєнко, Р. Шаповал.

Ряд науковців присвятили свої роботи дослідженню окремих аспектів підвищення якості освіти. До них належать: Л. Громова, В. Кальней, К. Корсак, Н. Селєзньова, В. Тацій, В. Тимченко, С. Шишов та ін.

Метою статті є дослідження законодавчого регулювання якості вищої освіти в Україні, аналіз стану та перспектив розвитку нормативної бази сфери освіти.

Виклад основного матеріалу. Україна має розвинену і всеохоплюючу систему освіти, яка за основними показниками була і залишається на рівні світових стандартів. Водночас, За останні роки у цій сфері накопичилося чимало невір-

шених питань, які негативно впливають на якість вищої освіти.

Сьогодні в освітянському законодавстві, яке знаходиться в процесі формування, уже прийнята велика кількість нормативно-правових актів різного рівня, які мають єдину ціль: забезпечити належну якість вищої освіти. Незважаючи на це, у сфері вищої освіти існують проблеми, які є перешкодою її модернізації, у тому числі, підвищення якості.

Для виявлення таких проблем, ліквідації прогалин освітянського законодавства та вироблення рекомендацій для виходу з такої ситуації, вбачається необхідним проаналізувати ряд основних нормативно-правових актів з часу проголошення незалежності України у хронологічному порядку.

У перші роки незалежності якість вищої освіти України регламентувалася законодавчими актами Української РСР. За численними показниками мережа вищих навчальних закладів України та якість української освіти відповідали рівневі більшості розвинених країн світу. І, хоч Україна успадкувала досить розвинену радянську освітянську інфраструктуру, важливою складовою процесу державотворення постало завдання формування власної освітянської політики. Основними складовими нормативної бази сфери вищої освіти стали, у першу чергу: Конституція України, Закони України “Про освіту” та “Про вищу освіту”, Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”), Національна доктрина розвитку освіти та ряд ін.

Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”), прийнята Першим З'їздом педагогічних працівників України та затверджена 3 листопада 1993 р. Постановою Кабінету Міністрів України, стала одним із перших кроків у загальнонаціональному масштабі стосовно перебудови освіти та підвищення її якості [18]. Головна мета Програми – визначення стратегії розвитку освіти в Україні на найближчі роки та перспективу XXI століття, створення системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей

постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації.

На думку деяких науковців, багато положень Програми “Освіта” не виконані [17, с.87]. Не створено умов для участі громадськості в процесі прийняття рішень щодо підвищення якості освіти, забезпечення її доступності; й досі не існує механізмів громадського контролю за діяльністю навчальних закладів, звітності державних органів перед суспільством, участі громадськості у прийнятті важливих рішень у процесах освітянської діяльності.

Глибока криза вищої освіти, катастрофічна нестача коштів для фінансування освітянської діяльності, падіння зацікавленості в набутті фундаментальної освіти та пониження вимог до рівня освіченості, загальної культури громадян України вимагали від влади рішучих кроків. 12 вересня 1995 року Указом Президента України було затверджено “Основні напрями реформування вищої освіти в Україні” [23]. Цей нормативний акт закріпив ряд невідкладних заходів щодо стратегічних напрямів розвитку вищої освіти, підготовки цілої низки концепцій реформування вищої освіти, удосконалення мережі навчальних закладів, забезпечення якості освітянської діяльності та фінансового забезпечення заходів щодо реформування вищої освіти.

Позитивним моментом “Основних напрямів реформування вищої освіти в Україні” було запровадження механізму поетапної міжнародної інтеграції вищої освіти України, зокрема: визнання та нострифікацію в Україні документів про освіту, наукові ступені та звання; відпрацювання механізму координації міжнародної діяльності вищих навчальних закладів; розробку та впровадження централізованої інформаційної системи забезпечення навчального процесу і науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах, шляхом підключення її до світової комп’ютерної інформаційної мережі та ін. Остання складова даного механізму займає важливе місце не тільки у студентському житті, але й у житті науково-педагогічних працівників – сприяє пошуків дослідницької роботи, обміну науковою інформацією та практичним досвідом, проведенню міжнародних конференцій між навчальними закладами світу.

Подією загальнодержавного значення стало прийняття Конституції України 28 червня 1996 року. Норми Конституції України відповідають міжнародним стандартам у галузі освіти. Зокрема, Конституція гарантує кожному право на

освіту (ст. 53), вільний розвиток своєї особистості, право на свободу світогляду, право набувати спеціальні знання, що дають можливість вибору професії та роду діяльності [10]. Усі нормативно-правові акти, які покликані регулювати освітянську діяльність приймаються на основі Конституції і не повинні їй суперечити.

Важливе місце серед нормативно-правових актів у сфері регулювання якості вищої освіти займає Закон України “Про вищу освіту” від 17 січня 2002 року. Закон спрямований на врегулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної підготовки громадян України.

Стаття 3 згаданого закону встановлює, що державна політика у галузі вищої освіти визначається Верховною Радою України та ґрунтується на принципах: доступності та конкурсності здобуття вищої освіти кожним громадянином України; незалежності здобуття вищої освіти від впливу політичних партій, громадських і релігійних організацій; інтеграції системи вищої освіти України у світову систему вищої освіти при збереженні і розвитку досягнень та традицій української вищої школи; наступності процесу здобуття вищої освіти; державної підтримки підготовки фахівців для пріоритетних напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень; гласності при формуванні структури та обсягів освітньої та професійної підготовки фахівців.

Реалізація державної політики у галузі вищої освіти забезпечується шляхом збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення її якості, підвищення рівня освіченості громадян України, розширення їх можливостей для отримання вищої освіти, створення та забезпечення рівних умов доступності до вищої освіти тощо [7].

Однак Закон України “Про вищу освіту”, закріпивши право на доступність до вищої освіти, не визначив нормативів його забезпечення, не заклав основ створення ефективно діючої системи освітнього страхування і кредитування.

З метою визначення стратегії та основних напрямів подальшого розвитку освіти в Україні та підвищення її якості 17 квітня 2002 року Президент України затвердив Національну доктрину розвитку освіти, яка визначає систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію й основні напрями розвитку освіти у першій половині XXI ст.

Першочерговим завданням національної доктрини є забезпечення доступності здобуття якісної освіти протягом життя для всіх громадян та подальше утвердження її національного характеру, оновлення змісту освіти та організації навчально-виховного процесу відповідно до демо-

кратичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень.

Згідно з п. 14 Національної доктрини розвитку освіти для всіх громадян України незалежно від національності, статі, соціального походження та майнового стану, віросповідання, місця проживання та стану здоров'я забезпечується рівний доступ до якісної освіти. Реалізація зазначеного права передбачає прозорість, наступність системи освіти для всіх рівнів, гнучке врахування демографічних, соціальних, економічних змін. Модернізація системи освіти спрямована на забезпечення її якості відповідно до новітніх досягнень науки, культури і соціальної практики, оскільки якість освіти є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави, додержання міжнародних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права громадян на освіту [15, с. 67].

Для виконання поставлених завдань, передбачених Національною доктриною розвитку освіти, у першу чергу прозорості освітянського процесу та моніторингу якості освіти, 25 серпня 2004 року постановою Кабінету Міністрів України затверджено “Порядок зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти” [19].

Згідно з цим документом зовнішнє незалежне оцінювання та моніторинг якості освіти запроваджуються з метою забезпечення реалізації конституційних прав громадян на рівний доступ до вищої освіти, здійснення контролю за дотриманням державних стандартів освіти, проведення аналізу стану системи освіти та прогнозування її розвитку.

Відповідно до постанови на Міністерство освіти і науки України були покладені такі обов'язки: у 2006 році – провести випробування технологій зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти; у 2007-2008 рр. – здійснити запровадження зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, які виявили бажання вступити до вищих навчальних закладів.

Запровадження зовнішнього незалежного оцінювання якості знань вступників має свої як позитивні, так і негативні сторони. До позитивних, насамперед, слід віднести відкритість та прозорість вступної кампанії; до негативних – неготовність державних органів, відповідальних за незалежне оцінювання, до проведення на належному рівні тестування випускників шкіл; “невиправдану” тривалість перевірки знань майбутніх абітурієнтів. Однак, як показує практика, з року в

рік процедура “оцінювання якості” налагоджується, наближається до світових стандартів з врахуванням українських освітянських традицій.

Із приєднанням до Болонського процесу у травні 2005 року, Україна разом з іншими країнами Європейського співтовариства, стала на шлях вироблення єдиного розуміння якості освіти, спільного для всіх країн. Це зумовлено необхідністю створення єдиного освітнього простору, підвищення мобільності викладачів, студентів і випускників ВНЗ, що є передумовою для зближення позицій європейських країн у економічній, соціальній і культурній сферах [1, с. 13].

Забезпечення якості вищої освіти обґрунтовано постає одним із чинників Болонського процесу та створення європейського простору вищої освіти. Тому варто проаналізувати ще питання, пов'язані із забезпеченням якості вищої освіти щодо втілення у освітній процес “Плану дій щодо забезпечення якості освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року”, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України 13 липня 2007 року [14]. Слід зауважити, що деякі із запланованих Планом заходів ще не повною мірою реалізовані. Зокрема, п. 4.1. “Розробити рекомендації щодо запровадження національних Стандартів та Рекомендацій для забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти”, п. 4.2. “Створити систему акредитацій та Національний освітній акредитацій центр” тощо.

4 липня 2005 року Президент України видав указ “Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні”. Даний акт став важливим кроком для інтеграції України в європейський освітній простір. Він закріпив основи реалізації заходів щодо впровадження зовнішнього незалежного оцінювання якості знань вступників у навчальні заклади, таким чином сприяв підвищенню якості вищої освіти – випускники шкіл з високим рівнем знань здобули можливість навчатися у найпрестижніших вузах України [22]. Окрім цього, указ окреслив коло завдань для Кабінету Міністрів України, серед яких першочерговим була розробка концепції реформування освіти в Україні із врахуванням перспектив інтеграції України до Європейського Союзу.

15 вересня 2005 року в Міністерстві освіти та науки України відбулося обговорення Концепції реформування освіти в Україні на період 2006-2010 рр. Метою Концепції є усунення перепон, що гальмують адаптацію української освіти

до соціально-орієнтованої економіки та інтеграцію в європейський і світовий освітній простір.

Положення Концепції забезпечують рівний доступ до здобуття якісної освіти громадян України, удосконалюють механізм управління, оптимізації, прогнозування та фінансування освітньої галузі та прискорюють розвиток вищої освіти як визначального чинника інноваційного розвитку української економіки, суспільства.

Подією державного масштабу у сфері освіти стало входження України 4 березня 2008 року в Брюсселі (Бельгія) до Європейського реєстру забезпечення якості освіти (EQAR).

Це – надзвичайно важливе досягнення МОН України в напрямку забезпечення якості вищої освіти європейського рівня. Даний реєстр діє відповідно до норм і стандартів забезпечення якості вищої освіти, які прийняті міністрами, що відповідають за вищу освіту, в Бергені 2005 року.

Європейський реєстр із забезпечення якості розпочав свою діяльність влітку 2008 року і сприяє мобільності студентів, що слугує основою для підвищення довіри до вищих навчальних закладів.

Можна сказати, що з цього часу в освітній сфері розпочався принципово новий та якісний етап розвитку. Прийнято низку нормативно-правових актів для регламентації діяльності вищих шкіл. Насамперед, це Укази Президента України “Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні” (20.03.2008 р.), “Про забезпечення дальшого розвитку вищої освіти в Україні” (25.09.2008 р.), Рішення Колегії МОН України “Мета реформ у вищій школі – якість і доступність освіти” (02.04.2009 р.) та ін.

На зустрічі міністрів, які відповідають за вищу освіту в країнах-учасниках Болонського процесу, що відбулася 11-12 березня 2010 року у Будапешті та Відні, прийнято Будапештсько-Віденську Декларацію та офіційно проголошено створення Європейського простору вищої освіти [3]. З цього документу випливає наступний висновок: багато чого було досягнуто в реалізації Болонських реформ, однак такі напрями діяльності, як реформа ступенів і навчальних програм, забезпечення якості, визнання, мобільність, соціальний вимір хоч і запроваджені, однак, втілюються у життя у недостатній мірі.

Основними принципами та напрямами розвитку освітнянського законодавства про вищу освіту повинні бути: а) забезпечення єдності, системності і наступності у нормативних документах різного статусу і рівня; б) уніфікованість законодавства про розподіл повноважень у прийнятті норматив-

них актів між органами законодавчої, виконавчої влади та органами управління системою освіти; в) проведення кодифікації нормативно-правових актів у галузі вищої освіти за основними об'єктами правовідносин; г) контрольованість виконання положень нормативно-правових актів.

Висновки. Україна має достатню законодавчу базу для регулювання якості вищої освіти. Однак ця система нормативно-правових актів не позбавлена недоліків. Нагальною є докорінна модернізація вищої освіти, пристосування її до вимог сьогодення. Водночас участь системи вищої освіти України в Болонських перетвореннях має бути спрямована лише на її розвиток і набуття якісних ознак, а не на втрату кращих традицій, зниження національних стандартів її якості. Орієнтація на Болонський процес не має призводити до надмірної ломки вітчизняної системи вищої освіти.

Список літератури

1. Архипова С.П. Якість освіти у контексті вимог сучасності [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N135p011-014/pdf
2. Болотов В.А. Основні підходи до створення системи якості освіти / В. А. Болотов. – М., 2005. – 132 с.
3. Будапештсько-Віденська Декларація про створення Європейського простору вищої освіти : від 12 березня 2010 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.meduniv.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=819%3Anews19032010&catid=1%3Alatest-news&Itemid=50&lang=uk
4. Грішнова О. Розвиток вищої освіти в Україні: тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення / О. Грішнова // Вища школа. – 2001. - № 2-3. – С. 22-33.
5. Громова Л.А. Качество образования в контексте программы ЮНЕСКО “Образование для всех”: Российское видение / Л. А. Громова, Трапичин, В. В. Тимченко. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2006. – 72 с.
6. Зайчук В. Нормативно-правове забезпечення освіти в Україні / В. Зайчук // Вища школа. – 2002. - № 2-3, С. 3-18.
7. Закон України “Про вищу освіту” : від 17.01.2002 р. / Відомості Верховної Ради України, 2002. - № 20.
8. Квієк М. Глобалізація і вища школа / М. Квієк // Вища школа. – 2001. - №4-5. – С.107-118.
9. Кислов А.Г. Об постакадемических перспективах университетов / А.Г. Кислов // Право

- и образование. 2008. – № 1. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.lexed.ru/pravo/journ/0108/kislov.doc>
10. Конституція України : станом на 8 грудня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30.
11. Концепція управління якістю. – Перм, 2005. – 23 с.
12. Корсак К. Нове століття – нова вища освіта / К. Корсак // Вища школа. – 2001. - № 4-5. – С. 62-71.
13. Кряжев П.В. Болонський процес і нові підходи до реформування освіти / П. В. Кряжев // Проблеми освіти. – 2005. – Вип. 46: Болонський процес в Україні. – Ч. 2. – С. 12-17.
14. Наказ МОН України “Про план дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року” : від 13.07.2007 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nmu.edu.ua/bolon11.php>
15. Національна доктрина розвитку освіти, затверджена Указом ПУ : від 17.04.2002 р. / Вища освіта. Нормативно-правові акти про організацію освіти у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації : У 2 кн. / Укладачі М. І. Панов, Ю. П. Битяк, Г. С. Гончарова та ін. ; За ред. проф. М. І. Панова. – Х. : Право, 2006. – 688 с.
16. Ніколаєнко С.М. Управління якістю вищої освіти: теорія, аналіз і тенденції розвитку: монографія / С. М. Ніколаєнко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. Ун-т, 2007. – 519 с.
17. Освіта в системі цінностей людського розвитку. – К. : Знання, 2003. – 450 с.
18. Постанова Кабінету Міністрів України “Про Державну національну програму “Освіта” (“Україна XXI століття”)” : від 03.11.1993 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=896-93-%EF>
19. Постанова Кабінету Міністрів України “Про порядок зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти” : від 25.08.2004 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1095-2004-%EF>
20. Селезнева Н.А. Качество высшего образования как объект системного исследования : Лекция-доклад / Н. А. Селезнева. – М., 2004. – 127 с.
21. Тацій В. Кожен етап розвитку суспільства вимагає реформування системи освіти / В. Тацій // Вища школа. – 2001. - № 4-5. – С. 3-10.
22. Указ Президента України “Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні” : від 04.07.2005р., <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1013%2F2005>.
23. Указ Президента України “Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні” : від 12.09.1995 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=832%2F95>
24. Шишов С.Є., Кальней В.А. Моніторинг якості освіти / С. Шишов, В. Кальней. – М., 2005. – 154 с.

Стаття надійшла до редколегії 14 грудня 2010 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.В. Никифороком.

R.L. Kovalchuk

LEGISLATIVE CONTROL OF THE HIGHER EDUCATION QUALITY IN UKRAINE: ITS STATE AND PERSPECTIVES

Summary

Legislative control of the high education quality in Ukraine is being investigated on the basis the current legislation about the higher education of Ukraine.

Key words: legislative control, the higher education quality, educational establishment, Bolonian process.

Р.Л. Ковальчук

ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Аннотация

Исследуется правовое регулирование качества высшего образования в Украине на основе работ действующего законодательства Украины о высшем образовании.

Ключевые слова: законодательное регулирование, качество высшего образования, учебное заведение, Болонский процесс.

